

Ե Ր Ա Զ...

Մ. ԵՍԱՅԵԱՆԻ

Այդ երազ էր ցնորամիտ...

Ա. ԳԵԳ-ԱՆԻ

I

Սեպտեմբերի վերջերքն էր, որ Ազիզենց Ֆարսին Բալասանուց վերադարձաւ գիւղը։ Վերադարձաւ, շապերի նախանձը շարժեց և շապերի էլ ակորժակը բացաւ... Նրա կարմիր շալէ արխալուղը, արծաթէ գօտին, մահուդ չուխէն՝ թևերի տակը կանաչ կտոր ձգած, երկարավիզ կօշիկները, կլոր գլխարկը և վերջապէս վիճակախաշում ընկած չուգունէ փոքրիկ ժամացույցը հում նախանձը չէր շարժել Զանգեզուրում, այն էլ աշտպիսի մի լիւր ընկած գիւղում... Իսկ եթէ դրա վրայ աւելացնենք բերնէ-բերան անցնող, բերած խալաթների և ճոթ ու կտորների պատմութիւնը, ապա պարկերը կտարաբաւ կը լինի։ Ճիշտ է, շապերն են օտարութիւնից արտաքելիս սանշուշներ, բերել, շապերն են արծաթէ ժամացույցով ու քամարով գիւղը վերադարձել ու անմեղ պատանիների ակորժակը գրգռել, բայց Ազիզենց Ֆարսին մի սուրիշ բան է. նրանից զլուծու շարիքաւոր, հազիւ թէ գիւղումը պատահած լինէր. և հէնց յան էր պարտաւոր, որ ողջ գիւղը մի բերան դարձած, նրա մասին էր խօսում, նրա գովքն անուամ Շապերը, նոյն իսկ, իրենց տունն էին չհրաւիրում և պատմել տալիս դէսից-դէնից։ Ֆարսին Բալասանին առ վառ գոյներով էր նկարագրում Շապերը երանի էին տալիս նրա մօրը, որ աշտպիսի «աշխատաւոր» տղայ ունի։

—Տունդ չքանդի, տղադէր. տղայ է է, աշխատհա հաւաքել

ու իրենց փունն է թափել. ասում էին բարեկամները և հեռանում:

Բայց ով էր Ազիզենց Ֆարսին: Մի հասարակ «մասլենշիկ», որ մի քանի տարի շարունակ Բալասանի հոփած կազարմաներում (բանտորանոց) օր ու գիշեր անելով, բանտորութիւնից հասել էր մասլենշիկութեան (իւշ քսոշ) «բարձր աստիճանին», մի պաշտօն, որին այսօր հազարաւոր Ֆարսիներ իդէալ շինած, հասնել են ձգտում: Տարիների չարքաշ աշխատութեամբ ձեռք բերած կոպէկները, փուն դնալու ժամանակ՝ կերպով ծախսելով, նա մազի չափ անգամ չէր շեղւել այն շաւղից, որ փարիւններից ի վեր գծել էին զանազան Ֆարսիներ... Ուրիշներին զարմացնելու համար արդեօք, թէ հէնց իրենց չարքաշ կեանքից չեփոջ մի լաւ ապրելու համար, այդ ողորմելի արարածները, շատ անգամ, արիւնով ձեռք բերած մանէթները կոպէկների փեղ են ծախսում: Հաւանական է, որ հէնց ուրիշներին զարմացնելու և շլացնելու համար, մանուսնդ, որ շատերը վերաշառնալով օտարութիւնից, անմիջապէս ամուսնանում են, կամ առնազը նշան են դնում... Այդ շատերից մէկն էլ Ազիզենց Ֆարսին էր, որ գիւղում անջքան աղմուկ էր հանել...

Ֆարսու մօր «երջանկութիւնը» հանգիստ չէր տալիս գիւղացի մայրերին. ամեն ոք երանի էր տալիս այն օրին, որ կը տեսնեն իրենց որդուն էլ «այն օրին» հասած: Ահա այդպիսի մայրերից մէկն էլ Շիրինենց Սօնան էր, որ իր որդի Սաքօին Բալասանի ճանապարհ դնելիս, եկել էր մինչև գիւղի աղբրի մօտ և անդադար Ֆարսուն էր օրինակ բերում՝ խօսելիս:

— Որդիս, ասում էր նա. — ինչ ուզում ես արձ, միայն որ գիւղը վերաշառնաս, անդուններս դերնովը չփաս. մենք էլ մեզ համեմատ փուն ենք. «շոտ ու դիւլման»-ի նայիր, «նամուս-դէյրաթ» արա: Օրէնքը այն է, որ փղան օտարութեան մէջ ինչ էլ որ անէ, հարցնող չի լինելու. միայն թէ վերջը լաւ լինի, որ պարգեբես՝ ծնողաց երես դուրս գայ... Մի օր սոված մնալով, մարդ չի մեռնիլ. որ չեփ դառնաս փուն, քեզ չեն հարցնելու թէ ինչ ես կերել. ասելու են՝ ինչ ես բերել. գրպանդ են պրուելու: Գրպանումդ որ եղաւ, խօսքը քոնն է... Մի խօսքով, այնպէս արձ, որ Շիրինենց Աղաջանին գիւղամիջում պարգեբես անես...

Այս խօսքերով Սաքօին ճանապարհ դրին նաւթի քաշաքը:

II

Տասնևւեց տարեկան Սաքօն իր համագիւղացիներէ հետ հասաւ Բալախանի, որոնց միջոցով և զվեդեօրչիկի պաշտօն սպասաւ ուրիշ ոչ մի պաշտօն այնքան հեշտ չէր ծաբւում... Է՛հ, ինչ անենք, մենակ ինքը չէ, իրեն նման հազարները կան. ինչպէս նրանք, այնպէս էլ ինքը: Բայց կազարմաները... Այդ արդէն շատ ծանր էր Սաքօի համար: Հարիւրաւոր թուրք ու հայ, կեղտոտ բանւորների հետ պառկել մի մութ ու խոնաւ նկուղի մէջ, առաջին անգամից սարսափեցրեց նրան: Հէնց ուզում էր, առաջին պատահողի հետ գիւղը փախչի, բայց մէկ էլ որ յիշում էր Ազիզեցի Ֆարսուն, յետ էր կենում այդ մոլորից. մտածում էր. «խո՛ւ յաւիտենական չէ, որ մարդ չկարողանայ շինանալ. ժամանակաւոր բան է. մարդու մի ուրից կախ տալու էլ որ լինին, էլի մի տարի մի տեղ կարող է մնալ: Զէ՛ որ վերջը լաւ կը լինի...»

Վերջը լաւ կը լինի... Ուրիշ խօսքով մի օր՝ իր վերադարձին զիւղում մի քանի մարդկանց պիտի զարմացնէ իր գեղեցիկ շորերով...

Վեդրաչու պաշտօնին շուտ չընտելացաւ: Մանաւանդ գիշերւալ ծառայութիւնը անպանելի էր. ամեն ինչ կտար, միայն թէ գիշերները հերթ պահել չտային. բայց ո՞ւմ կարող էր չայտնել իր միտքը, և ո՞վ կընդունէր աչքպիտի տարօրինակ խնդիր: Ի՞նչ ասել է լինել պարտալըիկ և կամ վեդեօրչիկ... Գիշեր-ցերեկ, չորս հինգ ժամ շարունակ տեղը մեխւած, անթարթ աչքերով և լարւած ուշադրութեամբ նայել նաւթահան թոկին, նոյն իսկ տարիներով ծառայածների համար մի շատ Դժւար աշխատութիւն է. ուր մնաց Սաքօի պէս պարապ-սարապ սպորած, անհոգ այծարածի համար, որ սովոր էր օրական հարիւր անգամ ծառերի կտրարները բարձրանալ, սար ու ձոր չափչփիլ իր քէֆին: Ախր Սաքօն ո՞վ, վեդեօրչիկութիւնը ո՞վ... Չմուտայ երկար ու ցուրտ գիշերներին նաւթահորերում հերթ պահելը հեշտ բան է Սաքօի, նման, մօր պահած երեխաների համար: Նա մօր պահած է. ինչ անենք, որ ուրիշների ցաւով վարակւած, աչքով բնկիլ է Բալախանու նաւթի ցեխերի մէջ: Տանը եղած ժամանակը, որ երկկոյնան հանդից վերադառ-

նում էր, «սարֆ» չէր անում, որ իր տրեխները հանէ ոտներից. քոյ-
րերն էին գալիս իրենց ազիզ եղբոր տրեխները քաշում, ոտները
լափում և վափուկ անկողնի մէջ շնում: Իսկ մայժմ...

III

Չմեռալ գիշեր էր: Յուրօրն ու խաւարը պատել էր ամենուրեք.
հանդարտ կերպով տեղում էր ձիւնը և երկիրը ծածկում փափուկ
սաւանով: Ամեն ինչ ընկղմած էր խորին լուսթեան մէջ. միայն
երբեմն երբեմն լսում էին փորիչ-մեքենաների (հոր փորելու)
խող ճռնչիւնը: Գիշերային այդ պահուն մեքենաներն էին միայն,
որ տաք-տաք գոլորշիներ արտադրելով, անընդհատ գործունէու-
թեան մէջ էին, որոնց մերթ արագ և մերթ ընդհատ ձայները
միախառնելով գիշերային սուլիչների ձայների հետ, մի խորհրդա-
ւորութիւն էին գալիս այդ համադրարած լուսթեանը:

Սաքօն և իր ընկերը կանգնած նաւթահան ճախարակի մօտ,
կամաց-կամաց նաւթ էին հանում. ըստ երևոյթին շատ յոգնած
էին, որովհետեւ չորս ժամ շարունակ աշխատում էին արդէն: Սա-
ռած ոտները տախտակներից էին կպել, բայց այնուամենայնիւ քուն-
ները տանում էր. որքան աշխատում էին արթուն մնալ, երգում
էին մեղամաղձիկ բացաթիւներ, սակայն ի զուր. արդէն թուլացել էին:
Մի քաղցր նինջ սկսաւ տիրել նրանց: Ննջում էր Սաքօն և երազ
տեսնում:

Հարիւրաւոր խառն ի խուռն տեսարաններ գալիս անցնում էին
աչքի առաջից: Նրան թւում էր, որ ինքը արդէն այլ ևս վեդեօր-
շիկ չէ, այլ մի ուրիշ, աւելի բարձր պաշտօնեայ. փող է աշխատել,
հարսպացել և գնում է հայրենիք: Նոր շորեր է հագել, ճիշտ Ազի-
զենց ֆարսու նման: Կարմիր շալէ արշալուղ, մահուդ չուսա, ար-
ծաթէ քամար, երկարավիզ կոշիկներ...

Արդէն տանն է: Հայրը, մայրը և քոյրերը ու բարեկամները
հաւաքւել են և շրջապատել իրեն ժպտադէմ. շուրջը անբաւ ուրա-
խութիւն է տիրում. ամենքն էլ խալաթ պիտի ստանան: Հոնում է
մօր «մերինոս» արխալուղացուն, հօր «լաստիկ» արխալուղացուն,
քոյրերի կանաչ ձարլաթները, բարեկամների ու ազգականների խա-
լաթները և բաժանում: Ամենքն էլ ուրախ են, ամենքն էլ շնոր-

հակալ... Աշխարհաւանքի եկածները թէյ են խմում և ուրախ-ուրախ խօսում. յրանց մէջ է նոյն իսկ Ազիզենց Ֆարսին, որ եկել էր Բալխանուց Կեղեկութիւն հարցնելու: Ֆարսուն Կեսնելուն պէս նա ժպտադէմ հարցնում է.

—Ա՛, Ֆարս, քէփդ հալէ, ի՞նչպէս ես:

—Քէֆս խորաբ է, գիւղում օրը լաւ չի անցնում: Ուրիշ բան էր Բալխանումը...

Թրըխկ. Սաքօն սարսափած բացաւ աչքերը: «Ժալոնկան» (նաւթահան ցիլինդր) բարձրացել էր նորից ու ամբողջ բուրգը շրջըրդեցնելով, ուժով կպել էր վերահին: Ժալոնկայի շրջողից էլ վրայ հասաւ քացխած գործակատարը— մի պինդ ապրակ նախ Սաքօին և ապա ընկերոջը:

Է՛, ապրակը ոչինչ, բայց որ մի մանէթի շտրաֆ (տուգանք էին գրելու:

«Գիւղում օրը լաւ չի անցնում. ուրիշ բան էր Բալխանումը». հնչում էր Դևո Սաքօյի ապրակից խժժացող ականջին: